

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ТА ЗМІСТУ ПРАЦІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ

Характер та зміст праці в процесі історичного розвитку проходили певні етапи трансформації, що отримало ґрунтовне висвітлення у працях вчених різних наукових напрямів. Прибічники концепції функціонального змісту праці розглядали трансформацію праці як результат розвитку матеріальної бази виробництва. Представники марксистського наукового напрямку (І. Чанґлі, А. Горц, О. Лафонтен, Д. Лукач, Г. Маркузе, А. Бузгалін, В. Грималюк, А. Єрмакова та ін.) пояснювали зміну характеру і змісту праці впливом різних факторів розвитку суспільної форми праці. Інституціональна концепція постіндустріального суспільства значиму роль у формуванні нових властивостей праці відводила науково-технічному прогресу. В. Іноземцев, Ю. Васильчук, С. Губанов та інші ключовим елементом постіндустріальної економіки вважали роль людини та її праці. Але при всій багатобічності й ґрунтовності досліджень поза увагою сучасної науки залишаються нинішні тенденції трансформації характеру та змісту праці як передумови формування продуктивної зайнятості. Необхідність такого розгляду обумовлена особливою роллю праці у формуванні продуктивної зайнятості – важливої складової досягнення стратегічних цілей суспільного прогресу, забезпечення високих стандартів життєдіяльності населення та соціальної стабільності. Метою статті є дослідження сучасних тенденцій трансформації характеру та змісту праці як основоположних складових формування продуктивної зайнятості.

В епоху натурального господарства праця носила колективний характер, і її основний зміст був пов'язаний із землею, аграрною діяльністю. В умовах товарного виробництва характер праці став опосередковано суспільним під впливом посилення кооперації, застосування машин та функціонування ринку в межах національної економіки. Надалі під впливом науково-технічної революції капіталістична (соціалістична) праця почала перетворюватись у працю по виробництву знань, а найманий працівник – у кваліфікованого спеціаліста, професіонала. Основною продуктивною силою стають знання, наука, які втілюються в людині, технології, техніці. Поглиблене дослідження сучасних тенденцій трансформації характеру та змісту праці, що притаманні країнам з високим рівнем продуктивності зайнятості населення, дозволяє виокремити наступні з них:

- зростання всезагального характеру праці, зокрема в умовах повсюдної кооперації, взаємодії праці всіх поколінь, а не лише сучасників;
- поступове витіснення людини з безпосереднього процесу виробництва при одночасному зростанні ролі людських ресурсів як чинника виробництва.

Людина залишається головним елементом виробництва, стаючи активною творчою силою і привносячи у виробництво наукові знання. За нею залишаються і в подальшому набувають розвитку функції управління та контролю за виробничо-технічними пристроями і комплексами;

- зростання інтелектуалізації праці. Основним виробничим ресурсом розвитку стає інформація, а знання – головним джерелом створення вартості (в індустріальній системі ця роль відводилась лише праці). В рамках науково-технічного прогресу нові знання перетворюються в нові засоби праці шляхом реалізації наукових винаходів у машинах, робочій силі, предметах праці та інших елементах продуктивних сил. Масове виробництво все більше опирається на технології, засновані на інтелектуальній праці і використанні мікроелектроніки;

- збільшення креативізації праці (зростання творчої складової праці). Поєднання праці й творчості було притаманне ще в доіндустріальну епоху майстрам дрібнотоварного виробництва. Зміст праці в той час визначався прагненням до майстерності, доведенням професійності до рівня творчості. Над одним творінням людина могла працювати все життя. Сьогодні процес виробництва значно прискорився, посилилися вимоги до інтелектуальних та творчих здібностей людини, зросла потреба у швидкому прийнятті рішень працівником у мінливих, динамічних обставинах. Одночасно підвищилась необхідність відтворення людини не лише як робочої сили, а й як особистості, посилилось значення соціально-психологічних факторів праці, трудової мотивації;

- зростання індивідуалізації праці, але оскільки праця індивіда неможлива без постійного зв'язку особистості з іншими людьми, то поширюється також тенденція взаємного узгодження індивідуального і групового начал, формування із окремих індивідуальних працівників певного сукупного працівника з яскраво вираженим колективним началом. Цьому сприяє і поширення нових форм та методів організації виробництва й праці: тейлоризм і жорстку раціоналізацію трудової діяльності змінює система гармонізації міжособистісних відносин серед працівників, задоволення потреби людини в самовираженні та визнанні;

- структурні зміни інституту власності. У питаннях відносин власності на засоби виробництва спостерігається поглиблення поділу на володіння й розпорядження власністю. Хоча тип власності сам по собі і залишається значимим, але провідне місце поступово займає розпорядження власністю, спосіб господарювання. Трансформація форм реалізації власності характеризується широким практикуванням передачі управління власністю, посиленням процесу відділення капіталу-власності від капіталу – функції, деперсоніфікацією власників через передачу власності в руки юридичних осіб та через механізм придбання акцій.

Оскільки продукт сучасної творчої праці відчужується, як і звичайний продукт праці, але не є відтворюваним, тому що неможливо відтворити форми, мотиви і внутрішню структуру його творчої унікальності, що впливає на зміну відносин розподілу вироблених продуктів і послуг. Відносини розподілу як

відносини між людьми з приводу визначення частки кожного члена суспільства у створеному продукті характеризуються змінами у суб'єктах та формах реалізації власності.

Зміни у суб'єктах власності супроводжуються зростанням можливості висококваліфікованого найманого працівника одночасно бути суб'єктом приватної власності як в індивідуальній, так і колективній формах. При цьому найманим працівникам з низькою кваліфікацією може також бути притаманна полісуб'єктність, але за умови володіння ними певною кількістю акцій підприємства. Поширення акціонерної власності дозволить працівникам-держателям акцій привласнювати частину прибутку, частково зменшуючи свою відчуженість від засобів виробництва та збільшуючи вартість власної робочої сили. Крім того, оскільки значна частина висококваліфікованих працівників стає власником інформації (як об'єкта власності) або/чи утримувачем акцій, то зростає соціалізація власності – домінуюча роль серед об'єктів власності тих, що перебувають у власності окремих колективів чи держави;

- під впливом інноваційного розвитку відбуваються зміни пропорцій у структурі зайнятого населення за видами праці з різноманітним змістом (фізичною – розумовою, ручною – механізованою, монотонною – різноманітною, важкою – легкою). Зокрема, триває процес зближення працівників фізичної і розумової праці та перехід від переважно фізичної до розумової праці, зміна співвідношень витрат ручної і механізованої праці, зростає частка осіб, зайнятих інтелектуальною працею. Першочергового значення набувають не фізична сила і витривалість, а знання технологічного процесу, здатність до опанування нової інформації, швидкої перекваліфікації, самостійність у прийнятті рішень;

- у структурі зайнятого населення за видами економічної діяльності спостерігається зростання частки зайнятих у сфері послуг та формування нової моделі функціонування сфери послуг на основі інформаційних технологій та комп'ютерної техніки, значного підвищення якості послуг, збільшення розмаїтості і зручності споживання послуг. Зростає роль освіти, науки, культури. Причому провідною сферою економічної і соціальної діяльності стає наука, темпи розвитку якої значно прискорились і скоротився перебіг часу від наукового відкриття до його практичного використання. Трансформація структури зайнятості також супроводжується звуженням сфери повної зайнятості, поширенням процесів флексибілізації й дестандартизації зайнятості, широким упровадженням гнучких форм зайнятості та самозайнятості, нових моделей організації й мотивації праці тощо;

- зміни у функціях праці робітників під впливом інноваційного розвитку: прості функції спеціалізованої праці змінюються комплексом нових, складніших – управління, контроль, програмування автоматизованих систем і роботизованого виробництва. Трансформується зміст індивідуальної праці, зокрема, спостерігається: зростання інтегративності індивідуальної праці, сутність якої полягає у посиленні взаємозалежності безпосередньо виробничих, техніко-технологічних, організаційних, управлінських та інших функцій праці;

об'єднання підготовчих, допоміжних, основних, налагоджувальних, обслуговуючих і заключних трудових операцій.

Під впливом інноваційного розвитку, структурних змін в національній економіці, зникнення чи появи нових галузей і професій спостерігається дроблення функцій, зростання кваліфікації та спектру обов'язків працівників; гостро постає необхідність у постійному оновленні знань та освоєнні нових спеціальностей у процесі трудової діяльності; триває поступове зменшення чисельності некваліфікованої робочої сили шляхом скорочення частки трудомістких та шкідливих для здоров'я людини робочих місць;

- автоматизація та комп'ютеризація суттєво впливають на інтенсивність, складність, ступінь механізації, монотонність праці. Інновації, заміна ручної праці механізованою та автоматизованою суттєво полегшують процес праці і скорочують її витрати, але одночасно призводять до зростання інтенсивності та важкості праці, посилення її монотонності. Важкість праці внаслідок невідповідності техніки й технології антропометричним та психофізіологічним особливостям працівників може стати причиною збільшення витрат розумової та психоемоційної енергії працівників, їхньої надмірної стомлюваності, професійних хвороб і травм;

- зміни у трудовій поведінці та трудовій мотивації працівника.

Згідно з класичною та неокласичною економічною теорією праця завжди розглядалася як антиблаго, процес, що пов'язаний з фізичним та (чи) розумовим напруженням, виснаженням, втратами, тобто такий, що сприймається людиною як тягар. Подібний погляд не був випадковим і в цілому адекватно віддзеркалював таку ознаку характеру праці, як відчуження. Під впливом інноваційного розвитку відношення людини до праці змінюється, з'являється працівник нової якості – професійно мобільний, здатний швидко опанувати інший вид праці та вільно пересуватись як на рівні підприємства, так і національному й міжнародному ринках праці. Трансформуються основні життєві інтереси працівників, які супроводжуються посиленням прагнення до самореалізації і саморозвитку. До праці відносяться тепер не як до засобу існування, а як до життєвої необхідності і засобу самореалізації, що викликає зниження інтересу до індустріальних форм праці, які розглядаються як стандартні, підконтрольні, монотонні.

Утверджуються нові мораль та професійна поведінка працівників, що відзначається прагненням до прийняття самостійних відповідальних рішень, зростанням інтересу до змісту роботи, участі у роботі з координації спільних зусиль колективу, відповідальності за безперебійну роботу обладнання тощо.

Проведене дослідження засвідчило, що трансформація характеру та змісту праці торкнулась усіх їх елементів і супроводжувалась:

- збагаченням зв'язків між всіма складовими. Трансформація характеризується інтелектуалізацією, креативізацією, подальшим усупільненням праці, поглибленням інтернаціоналізації одиничного розподілу праці;

- подальшим звільненням працівника від більшості механічних функцій внаслідок зростання автоматизації виробничих процесів, зміною ролі і місця

працівника в процесі виробництва, підвищенням інтелектуального змісту праці, самоконтролю, відповідальності, самодисципліни працівника;

- звільненням людини від монотонних операцій контролю шляхом комп'ютеризації виробництва, поширення творчих видів діяльності, зростання індивідуалізації праці, зниження колективістських основ діяльності організації;
- зростанням вимог до професійно-кваліфікаційного рівня працівників, потреби постійного його підвищення, оновлення набутих знань.

З огляду на передові світові тенденції трансформації характеру та змісту праці слід очікувати, що під впливом інноваційного розвитку зозначені процеси швидко поширяться і в українській економіці, позитивно впливаючи на процес формування продуктивної зайнятості.

Література

1. Біляцький С., Мірошніченко Т., Хахлюк А. *Інтелектуалізація суспільної праці (досвід індустриальних країн для України) // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 2. – С. 34–38.*
2. Бодюк А. *Праця людини як складова виробничого процесу // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 8. – С. 41–48.*
3. *Экономическая теория / Мочерный С.В., Некрасов В.Н., Овчинников В.Н., Секретарюк В.В.. – М.: Приор, 2000. – 416 с.*

УДК 332.12

Л.В. ПАВЛАЧЕК

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Територіально-галузева система зайнятості населення є основою економічної. Її трансформація вимагає обґрунтування нових підходів до цієї проблематики, визначення теоретичних засад розвитку сфери зайнятості у перспективі. У цьому зв'язку актуалізуються дослідження проблем, пов'язаних з формуванням сучасного механізму, спроможного забезпечити належний рівень зайнятості населення з доходами, достатніми для розширеного відтворення його робочої сили.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних аспектів формування сучасного механізму забезпечення зайнятості населення, адекватного новітнім трансформаційним змінам в економічній системі країни та її господарському механізму.

В умовах активних соціально-економічних трансформацій важливо підтримувати належний рівень зайнятості населення та його доходів, що гарантує успіх здійснюваних реформ та їх прискорення з метою забезпечення соціально стабільного суспільства. Формування ефективної територіально-галузевої системи зайнятості населення вимагає: наявності якомога повної